

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@bua.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

- Van Haute, Christian Huber en Herman Westerink. Wenen: Vienna University Press.
- FREUD, S. (2017a). *Three essays on the theory of sexuality — The first edition (1905)*. Onder redactie van Philippe Van Haute en Herman Westerink. London: Verso.
- FREUD, S. (2017b). *Drie verhandelingen over de theorie van de seksualiteit — De eerste editie, 1905*. Onder redactie van Philippe Van Haute en Herman Westerink. Nijmegen: Vantilt.
- VAN HAUTE, P., WESTERINK, H. & KISTNER, U. (2017). Freud vertalen, Freud verraden? *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 23(3), 186-197.

Noot

- 1 Zie ook De Vleminck (2016) en Van Haute, Westerink en Kistner (2017).

Schilderkunst in de psychoanalyse

Bespreking van

Jean-Paul Matot (2022). *De l'informe aux configurations psychiques — (Dé)peindre les processus*. Paris: L'Harmattan. ISBN 9782343254500, 165 pp., € 18,00

JOS DE KROON

Dit boek is het derde deel in de serie *Études Psychanalytiques*, waarin publicaties verschijnen die buiten de lijntjes kleuren en zich los van welke school dan ook manifesteren.

Matot heeft aan *De l'informe aux configurations psychiques — (Dé)peindre les processus* (Van vormeloosheid naar configuraties — (Ont)schilderen van de processen) een motto van Egon Schiele meegegeven: 'Ik (be)zaaide voor hen gebaande wegen.' In de inleiding wordt dit beeld uitgewerkt in relatie met het therapeutisch werk van Matot met kinderen, adolescenten en volwassenen, die het spoor in het leven bijster zijn of een hindernis op hun weg ondervonden. Zij

zijn hun 'ware zelf' (Winnicott) kwijtgeraakt, en de psychotherapeut helpt hen op weg om hun zelf te hervinden. De auteur tracht dit te bewerkstelligen door een deconstructie van het primair narcistisch contract te realiseren en uit de brokstukken een subject op te bouwen. Deze voorstelling van zaken is afkomstig van Piera Aulagnier, die daarin een ontwikkelingsfase in de adolescentie beschreef waarbij het primair narcistisch contract gedeconstrueerd wordt om plaats te maken voor een situatie waarin een sociaal contract wordt aangegaan. Bij dit proces moeten nogal wat obstakels worden opgeruimd, zoals een illusionaire ruimte, een almachtige creativiteit en een magisch denken. Opnieuw roept Matot Schiele te hulp: 'Het gaat er niet om een nieuwe weg te bereiden, maar om de vegetatie te ontwikkelen en te onderhouden, waar er gebrek aan vegetatie is die past bij het klimaat en de grond, en het zonder een zekere ontwikkeling niet mogelijk is.' Dit proces vergt tijd en geduld, niet pushen en het moment afwachten waarop iets met kracht gezaaid kan worden. De therapeut moet de kans benutten om het zaad van de interventie in vruchtbare aarde te laten vallen.

Deze metaforische schets van het therapeutisch proces wordt duidelijk gemaakt aan de hand van casus zoals die van France, een gehuwde vrouw van in de 40 met drie jonge kinderen, die onmiskenbaar een psychotische structuur heeft. De therapie heeft achtehalf jaar geduurd en wordt gekenmerkt door sessies van kortere en langere duur, onderbroken door een opname na een zelfmoordpoging en vele sessies waarin niets werd gezegd. Matot geeft een betrouwbaar verslag van deze therapie, die zeer herkenbaar is. Het is onmogelijk deze behandeling helemaal uit de doeken te doen, maar een passage eruit mag hiervan een indruk geven. De auteur was vergeten een sessie af te zeggen, waarop patiënte tevergeefs kwam opdagen. Enkele sessies later kwam zij met klachten ter hoogte van haar borstbeen. Het

lag voor de hand dit gebeuren in verband te brengen met een voorval uit haar jeugd waarbij haar aan alcohol verslaafde vader uit kwaadheid een aardappel naar haar had gegooid die recht tegen haar borst kwam, wat behoorlijk pijn deed. In de therapie, waar verleden en heden samenkwamen, werd dit geduid als een symbolisatie via herinnering en de imaginaire weg. Deze patiënte, die tot dan toe in de therapie niet tot nauwelijks in staat was gebleken dat soort gebeurtenissen met elkaar in verband te brengen, was nu in staat deze verbinding te maken; zij bracht haar teleurstelling over de gemiste sessie in verband met deze gebeurtenis in het verleden.

Bij het lezen van Matots boek be kroop mij het eigenaardige gevoel van een grote afwezigheid, een leegte die op bijna iedere pagina manifest was. Nergens ging het over de invloed die de Franse psychoanalyse van na de Tweede Wereldoorlog heeft gedomineerd: het lacaniaanse denken. In het hele boek wordt de naam van Lacan niet genoemd, terwijl verschillende van zijn leerlingen en/of analysanten — onder wie ook dissidenten — wél aan het woord kwamen, zoals André Green en Piera Aulagnier. Eén keer (op p. 48) wordt een allusie gemaakt in Lacans richting, zonder de auteur te noemen: ‘Entendons-nous par là le «réel» inconnaissable?’¹ Onmiskenbaar herkennen wij in deze retorische vraag Lacans adagium dat het Reële in essentie onbereikbaar is. Kennelijk is Matot van een andere oever van de psychoanalytische rivier. Daar is niets mis mee, maar verleen ons dan in deze opvallende miskenning daarin een doorkijkje. Deze passage doet mij sterk denken aan *La lettre volée* (*De gestolen brief*) — voor iedereen waarneembaar, maar door niemand gezien) waarover Lacan een Séminaire gaf en waarbij er sprake was van verdringing of zelfs de mogelijkheid van een negatieve hallucinatie. De auteur focust op Wilfred Bion en diens bespreking van transformaties zoals die zich

tijdens een psychoanalyse kunnen voordoen. Deze transformaties kunnen optreden naargelang het milieu daar voeding aan geeft, zoals op het gebied van het fysieke, het picturale, de muziek, verbaal, mathematisch enzovoort. Bion onderscheidt ook nog een transformatie die niet optreedt op het terrein van de kennis, maar op het gebied van de existentie. Matot zoekt daarbij naar concrete veranderingen tijdens het therapeutisch proces in plaats van zich te verliezen in theoretische beschouwingen. Verder wordt er een onderscheid gemaakt tussen transformaties die gekarakteriseerd worden door rigiditeit, projectie en hallucinaties. Bij deze laatste mogelijkheid wordt natuurlijk een vergelijking gemaakt met de droom, zowel in overeenkomsten als verschillen. Wanneer ik deze passage overzie, valt mij op dat alles wat de patiënt communiceert wordt beschreven vanuit een objectiverend standpunt; overdracht en tegenoverdracht zijn uit het discours verdwenen, terwijl in Matots voorstelling van zaken de omgeving verder zo'n belangrijke rol speelt.

In de wat meer beschouwelijke passages van dit boek worden werken van schrijvers (Michaux en Leiris), psychoanalytici (Brun, Green, Roussillon en Anzieu) en schilders (Klee en Kandinsky) tegen het licht van Bions opvattingen gehouden. Dit mondt uit in een interessant betoog over de psychische beleving in relatie tot creatieve processen, waarbij binnen en buiten samenvloeien, licht iedereen verblindt en een kakofonie verandert in een symfonisch gedicht.

Dit boek treft mij als een wonderlijke mengeling van casuïstiek, bioniaanse psychoanalytische theorie en beschouwingen over beeldende kunst. Wie meent dat de menselijke psyche een combinatie is van leven in de werkelijkheid, dromen, driften en verlangens bekeken door deze binaire bril en toegepast in een psychoanalytische psychotherapie, kan via dit boek aan zijn of haar trekken komen. Het binnenvoeren van de

(beeldende) kunst in de spreekkamer maakt dit boek boeiend en interessant. Het is wel vereist de Franse taal machtig te zijn.

Noot

- 1 'Horen wij daar het onkenbare «reële»?'